

Domínguez Reboiras, Fernando. *Ramon Llull. El mejor libro del mundo*. Madrid: Arpa editores, 2016, ISBN: 978-84-16601-04-2. 368 pp.

Fa ja un temps, poc però, va ser a començos del 2016, que ens vam fornir de bones biografies lul·lianes, que en la nostra època no en teníem a l'abast. Un gènere que tot just havia tingut grans conreadors en altres temps i que va començar per la seva mateixa autobiografia en l'anomenada *Vita coetanea*. Comptem, doncs, avui, amb la de Pere Villalba (*Ramon Llull. Escriptor i Filòsof de la Diferència*) i aquesta que ressenyem; no sols molt diferents sinó també en diferent llengua. La de Domínguez Reboiras és menys extensa i podríem dir que és més "assaig" per a llegir que obra per a consultar, amb dades, mapes, il·lustracions, aspectes per als quals satisfà més l'altra.

Encara sobre el gènere biogràfic és oportú de fer una referència a quelcom d'indispensable en tot llibre, però molt en especial en una biografia que pretén ser rigorosa: i és que s'ha de llegir de gust, no com una obra superficial de distracció però tampoc com un llibre d'estudi; i per això cal comptar amb qualitats d'escriptor. Recordem ací les valuoses biografies de Stefan Zweig –en concret pensó a la d'Erasme de Rotterdam-, a les quals es deu bona part de la seva merescuda fama. No em refereixo a exhibicionisme literari, jocs retòrics, etc., sinó a la senzilla i planera naturalitat d'escriure com es parla, aconseguint un text àgil i entretingut, que, en una paraula, convidi a passar les pàgines. Com esdevé al que tenim entre mans.

De l'autor d'*El mejor libro del mundo*, Fernando Domínguez Reboiras, potser basti dir que ha dedicat 40 anys de la seva vida professional a la figura biografiada, però en donarem encara algun detall més, com ara que, gallec d'origen, ha estat professor, des de 1974, de l'Albert-Ludwigs-Universität de Freiburg, i que ha preparat diverses edicions d'obres llatines de Ramon Llull, publicades dins de la col·lecció Raimundi Lulli Opera Latina (ROL), la qual dirigeix i coordina, dintre del marc de la "Continuatio Mediaevalis" pertanyent a la tan important biblioteca "Corpus Christianorum".

I és moment també de recordar que el professor Domínguez Reboiras és precisament autor de la part relativa a les obres lul·lianes en el llibre bastant recent (2008) i ja canònic, *Raimundus Lullus. An Introduction to his Life, Works and Thought*, que és el número 214 de la col·lecció llatina citada suara. A més, cal dir que ha elaborat un catàleg, en format electrònic, que serà de gran utilitat per tal com dóna la relació d'obres, d'una manera completa y molt exacta, així com més ampliada que en l'estudi suara esmentat. El catàleg d'obres, com relació estricta, el tenim també en aquesta nostra biografia, on ocupa les pàgines 354-368, bé que tan sols hi és a tall d'enumeració, fent-ne constar la data i l'edició. Hi afegirem, bé que marginalment, a efectes d'ordenació, cal tenir la disciplina d'atendre's a la citació de les obres segons aquesta numeració per tal d'un bon ordre i claredat dins del món dels estudis lul·lians.

Unes línies de la presentació editorial em semblen definidores de Llull, tal i com és copsat en aquest llibre: "Personaje excepcional, tanto por los avatares de su bio-

grafia como por la complejidad y ambición de su trabajo intelectual —no en vano deseaba escribir «el mejor libro del mundo», su *Ars magna et generalis*—, el mallorquín se nos muestra en estas páginas como un hombre de ideas fecundas, innovadoras y, asimismo, muchas de ellas cercanas al lector de hoy. Prueba de ello su insobornable celebración de la alegría de vivir, de la amistad y del amor, su acérrima defensa del diálogo entre religiones y del uso de la Razón para sustentar con fuerza imbatible la fe de los hombres en Dios.”

Entrant ja en el llibre, al pròleg -simpàtic i seriós a la vegada- es comencen a desmuntar llegendes lul·lianes, com ara l'alquímica, i s'hi dóna una molt pràctica *Nota preliminar sobre el nombre de Ramon Llull y las distintas formas de escribirlo*, citant les formes medieval i altres romàniques, i justificant la grafia Ramon Llull, segons l'ortografia del català actual; però sense condemnar altres formes centenàries, que utilitza ell mateix quan li sembla bé, plenament lliure, com autor, i com cal ser. Aquesta actitud que il·lustra la flexibilitat del seu criteri, suposa la familiaritat amb les velles formes, habituals a l'historiador, i a més hi registra detalls i anècdotes relatives, com el fet que ningú es refereix avui a Goethe com Göte, segons correspondria a la grafia actual, o bé recull una divertida-trista anècdota on explica que li van dir que això de Raimundo Lulio és propi de l'època franquista. Fets que donen raó que, a fi d'evitar confusions, sigui útil l'existència d'aquesta mateixa Nota preliminar.

A continuació segueix una ferma *Introducción*, de 50 pàgines, que ens posen en forma per a entrar a la vida. S'hi agrupen convenientment un conjunt d'aspectes que descarreguen de fer després parades explicatives al llarg de la biografia i que a la vegada preparen a la seva lectura. Així, l'aspecte tan interessant relatiu al seu paper respecte a la llengua catalana, on se'ns declara que Llull pensa en català però usa el llatí per necessitat, i on es concreta estupendament l'oportunitat que ha suposat per aquella llengua d'haver comptat en els seus inicis amb “un hombre dotado de tan gran inteligencia”, que va escriure tant i que es va difondre tan àmpliament. “La difusión de los libros de Llull fija indudablemente las normas del catalán literario, que en el mismo siglo XIV sera reglamentado por la cancillería real, que se cuidó de la conservación de su dignidad” (50), la qual cosa constitueix un fet extraordinari i altament positiu per a una llengua romanç medieval.

També se'ns dóna bona raó del títol del llibre, pres de la mateixa expressió lul·liana, degut al seu afany per escriure un llibre superior, que no es basés “en la autoridad de una fe sino en la autoridad de la razón, que es común a todos los seres humanos” (23). Així mateix es dediquen unes pàgines a explicar l'Ars “concebido por su autor como un sistema sustitutivo de toda la enseñanza universitaria medieval en materia teológico-filosófica o, por lo menos, una nueva orientación de la misma” (41), i l'*Ars Magna* “como un metalenguaje que supera todas las diferencias lingüísticas” (29), permetent-nos d'aquesta manera entrar en el procés mental de Llull i donant explicació del perquè de les seves peculiaritats lingüístiques, sobretot lèxiques.

Sobre l'Ars encara destaquem aquesta definició: “Lulio fue un laico de espíritu curioso y abierto con una visión amplia y universal, al margen de cualquier exigencia gremial o de escuela, que pretendió haber descubierto un sistema de búsqueda de la verdad por encima de religiones y creencias” (37); comentari en què l'autor, a banda de l'admiració que manifesta pel biografiat, amb justa exactitud evidencia que no s'ha deixat cegar a causa de la seva llarga dedicació magnificant el que no s'hauria de magnificar; és a dir, s'entén la limitació de l'Ars, pel que té d'utopia i que no ul-

trapassà el sistema escolàstic. Explica també que l'anomena art i no ciència, perquè així “apunta a una visión de la actividad intelectual como un proceso ‘artesanal’ de montar (algo nuevo) y desmontar (lo que no sirve),” 47. I encara, més endavant: “*ars vivendi*”, com art de viure. Evidentment tota la vida de Lull fou un art de viure des de la perspectiva de veure tot a través de Déu, com ja deixà establert, en rodó, a la seva magna primera obra, el *Llibre de contemplació*.

Seguint l'exemple del mestre lul·lista diré alguna cosa on aflori la meva opinió –pel fet d'aparèixer, no per esmenar o retreure res-; i ho faig amb motiu de la seva al·lusió a l'absència de la Bíblia en l'obra lul·liana, la qual és un fet almenys quant a referències directes o explícites; però hi afegiré que per la meva part he advertit certa influència com rerefons algunes vegades: sigui argumental en les eleccions del *Llibre de les bèsties*, sigui profunda en el *Llibre del gentil i dels tres savis*, car els considero respectivament inspirats en un passatge del *Llibre dels Jutges* i en l'estructura profunda del de *Job*. No és cap novetat revolucionària ja que tothom ha vist el *Càntic dels Càntics* rere el tan sufi *Llibre d'amic e Amat*, ni tampoc no resta valor al comentari que Lull evita referir-se al llibre sagrat, ja que les Escripures generen diferències entre religions i el seu afany missional li porta a treure-les.

En l'apartat relatiu a les fonts, a part dels documents, es refereix naturalment a la *Vita Raymundi Lulli*, més coneguda com la *Vita coetanea*, d'acord amb el títol que li donà el jesuïta mallorquí, Jaume Custurer, en l'edició de 1700 (p. 52, n. 1); vida que el nostre autor concep com una obra d'encàrrec -de manera selectiva, però de mà autoritzada i en bon llatí-, en un moment en què, als seus 79 anys, precisava d'aquesta exposició davant la conjuntura del Concili de Vienne, on anava a participar presentant el seu programa d'una manera molt definitiva; bé que sense cap servilisme, ja que alhora redactava el poema *Lo concili* en un to crític i gairebé insolent. Per tant, m'hi agradaria recolzar o afegir -amb el tarannà suava aplicat amb la Bíblia- que hi hauria pesat encara, trobant-se cap al final de la seva vida, el desig de confiar a un monjo de la seva confiança el mòbil de tota la seva febril activitat, guardat fins aleshores en secret –exceptuant les poques línies difuses del *Cant de Ramon*–: la visió inicial i insistent de la creu.

Imprescindible en aquesta part introductòria el capítol dedicat a *El marco geopolítico: el mediterráneo noroccidental*, espai que emmarca Lull i on tracta de la Casa d'Aragó, del regne occitano-balear de Mallorca i de la seva societat tripartita, integrada per jueus, musulmans i cristians.

Tot plegat que, en arribar al curs pròpiament biogràfic ens trobem ja en la pàgina 84, ben disposats per a encaixar vida tan singular i espectacular, que el nostre autor qualifica entre l'odissea i la peregrinació. Però queden encara 250 pàgines, que es destinen al que en l'epíleg queda clavat com *Homo viator*. A pesar de l'arriscat d'una repercussió en la vida real, em permeto ara un comentari *light* pel que fa a vida tan trepidant, i és que s'avendria molt bé per una pel·lícula d'aventures; això sí, amb que fos d'excel·lent execució, d'un gran director i revisada o vigilada de prop per un lul·lista d'aquesta vàlua.

Em sembla útil referenciar els títols del recorregut de la vida lul·liana, perquè en són l'espina dorsal: Los años oscuros. Su vida antes de la conversión.- Conversión e iluminación.- Los primeros escritos. Examen y aprobación en Montpellier.- Miramar.- En Roma y en París.- Revisión del *Arte*.- (Re)conquista de la Tierra Santa.- La crisis en Génova y primer viaje misional a África.- Nápoles y la curia romana.- Segundo viaje a París (1297-1299).- Barcelona y Mallorca.- Viaje a Oriente.- De Montpellier

a África.- Llull en Pisa y en Montpellier.- Última estancia en París.- El Concilio de Vienne.- De nuevo en Mallorca.- Raimundo Lulio en Sicilia.- El último viaje.

Se'n desenvolupen les explicacions o bé es qüestionen els fets al ritme dels esdeveniments; així, tractant de l'etapa mallorquina aran de la seva conversió o canvi de vida se'ns informa que la societat cristiana mallorquina no era procliu a la integració o conversió dels musulmans (94-95) o bé s'aclara la inexactitud de la qualificació de "senescal de la mesa del rey de Mallorca", malgrat que ho digui la mateixa *Vita*.

S'ha de destacar també que la biografia esquiva els episodis més "comercials", com ara el de l'esclau sarraí, però no omet llegendes menys conegudes, com la de la llentrisca escrita, a Randa (135); és a dir, esglaona els successos segons l'interès, tenint en compte el que té de positiu tant el fet de desfer torts i malentesos com el d'aportar novetats o il·lustrar el coneixement lul·lià.

El lligam tan fort de Llull amb França, sobretot a través de Montpeller, queda explicat suficientment, així com també la seva arrel hispànica; comentari que cal cloure en bona lògica amb una al·lusió a la seva universalitat (147).

Destaquem especialment l'apartat sobre *La lucha contra la ignorancia de los cristianos* (183-185), on posa l'Església com culpable de la persistència de la ignorància dels infidels i insisteix a l'afany lul·lià per tal de predicar-renyar els cristians com a responsables d'aquella ignorància; crítica que sovinteja tant que esdevé un tret molt peculiar de Llull. S'hi tracta a més de la seva simpatia per l'ideal franciscà.

Seguidamente se'ns facilita la visió de Llull al voltant de les creuades i la seva discutida implicació havent-ne escrit obres com el *Liber de passagio*; és a dir, s'hi parla dels conceptes *Misión y/o cruzada*, com es titula l'apartat, del qual prenc aquesta idea com principal: "A él le interesa única y exclusivamente la misión, la conquista pacífica del infiel a través de una razonable disputa. Su discurso sobre la cruzada sólo aparece y se desarrolla en los escritos dirigidos al Papa o a los reyes. ... Para recabar audiencia ante los pontífices romanos, Lulio proponía una reconsideración de la cruzada al servicio de la misión... Lo que siempre pretenderá en sus escritos es la subordinación de toda acción militar a la misión y conversión del infiel por medios pacíficos" (191-192).

La profunda explicació quant a l'escritura del millor llibre del món la trobem en l'episodi de la crisi de Gènova (195-196), descrita en tota la seva tràgica profunditat y dimensió espiritual. Crisi religiosa, doncs, molt ben analitzada per l'autor, i que el professor Batllori –quasi tan lul·lià com Llull– denominava crisi psicopàtica, des d'un vessant racionalista. Ací es recull des del relat de la *Vita*, que narra com Llull opta per salvar l'Ars per sobre de la seva pròpia salvació, concloent amb una observació positiva de caràcter psicològic: "Una afirmación clara de esta narración, fuertemente moderna, es el rechazo de una obediencia ciega a voces internas. Lulio viene a defender aquí lo que es motor de toda su ideología: en la propia reflexión, en la decisión individual de lo que uno juzga correcto y no en la fe ciega hay que tomar todas las decisiones vitales" (197).

El seu descobriment de l'*affatus* o sisè sentit humà, el del llenguatge, segueix en el temps; estem en 1294. A continuació es relata la relació entre Llull i Celestí V, que ha interessat molt a causa de la seva possible influència sobre el gran *rifuto* del papat per part de Pietro da Morrone, cas que de fet, en qualitat de dimissió lliure i voluntària, és l'única anterior a la recent de Benet XVI; donat que cal tenir present el paral·lelisme amb el seu personatge literari, Blaquerma, qui també deixà el papat a canvi d'una vida ermitana, i que el romanç de ficció precedia cronològicament el fet històric.

Es ressenyen les seves estades actives a Pisa i a Montpeller, així com la darrera parisenca. A París finalment aproven la seva Ars els 40 mestres de la Universitat i hi desenvolupa intensament una forta activitat antiaverroista, que tanmateix havia estat persistent al llarg de la seva obra. Ara bé, pels seus propis comentaris es desprèn que no hi va tenir un gran èxit d'audiència; com, en realitat, tampoc no el tingué fent un balanç global de la seva vida, ni amb la seva obra ni amb la seva Ars.

Són ben interessants les dades sobre el final de la seva vida, marcat pel Concili de Vienne (1311-12), època de la qual se'ns indiquen dues obres clau: la mateixa *Vita* i el *Phantasticus*. L'etapa final, lligada a Sicília, presenta gran interès també per les obres que hi va escriure –com el *De Civitate mundi*–, bé que es tracti en gran part d'opuscles o escrits breus. En aquest espai el biògraf ens fa relació de conceptes importants lul·lians com la primera i segona intenció o el del Déu major i menor –val a dir, el dels fidels i el dels infidels–. Cal notar que a l'estudi d'aquesta interessantíssima etapa siciliana precisament es dedicà en 2008 un volum en homenatge a l'autor del nostre llibre: *Il Mediterraneo del '300: Raimondo Lullo e Federico III d'Aragona, re di Sicilia*, coordinat per A. Musco i M.M. Romano, i publicat en la prestigiosa sèrie “Subsidia Lulliana” 3, “Instrumenta Patristica et mediaevalia” 49, de l'editorial Brepols.

A l'últim, és sabut el seu desconegut final vital, tornant d'un últim viatge al nord d'Àfrica, a on li menà el seu insistent afany missional, en ple descens pel fred ambient de la cristiandat.

Arribant a l'epíleg queda justificat que es tanqui el llibre amb una frase d'Alonso de Zepeda, a qui obra tan ingent dintre de vida tan complexa i difícil li sembla inoït: “es imposible que criatura humana pueda concluir sin ciencia infusa, por ser cosas que sobrepujan el curso ordinario de la naturaleza” (344). I això coincideix amb el juí que acostumo a fer sobre Llull com home portat per una excepcional fe –en ell mateix, en Déu i en la dignitat humana–, fe que li va portar desenvolupar a l'extrem la intel·ligència, la memòria, la voluntat i la imaginació, facultats que li han fet certament molt extraordinari.

Donaré unes darreres justificacions i/o reflexions. Primer, que tot i que hem seguit a grans salts el fil del llibre, no hem intentat detallar ni tan sols un apunt per capítol perquè ultrapassaria l'espai normalment adequat per a una ressenya, perdent la utilitat en perdre entitat; així doncs, que bastin aquests pocs apunts amb la confiança que convidin a una lectura completa i detallada. D'altra banda, no vull passar per alt el rigor i l'oportunitat de les notes, sempre mesurades, i en la direcció d'assenyalar la bibliografia essencial o bé de reproduir els textos referits en traducció al castellà; entre altres ampliacions adients a peu de pàgina.

Acabant el llibre es comenta el procés de canonització de Llull, iniciat fa segles i aturat al grau de beat. Sembla que el procés és força complex, però en qualsevol cas, comptant amb la seva anticipació a tants temes i sobretot a l'actitud moral de la modernitat occidental, bé se'l podria nomenar patró d'Europa –i no seria el primer, ja que n'hi ha sis més–. O almenys, donada la seva convençuda projecció als tres pilars mediterranis, bé se li'n podria fer patró del Mediterrani, que no en té cap. Tot just, a més, en un moment en què aquest mar pateix tan durament l'experiència d'acollir diferents religions.

Si l'autor, en el pròleg, recorda amb agraïment els grans treballs lul·lians del que considera grandíssim especialista, Jordi Gayà, és aquesta ocasió d'agrair-li aquest seu, per la seva utilitat, d'ampli abast i obert a l'audiència castellana, amb el benen-

tès que l'explicació comprensiva d'una vida és la millor introducció a la lectura de l'obra d'un gran autor.

El llibre està dedicat al professor sicilià Alessandro Musco -perdut abans del que era esperat-, amic i amic d'amics, i gran admirador de Lull.

És una gran satisfacció que sigui un llibre tan bo el que tracti del millor llibre del món.

Julia Butiñá
Facultad de Filología (UNED)
juliabutinya@gmail.com